

AKČNÍ PLÁN PRO DIAMANTOVÝ OTEVŘENÝ PŘÍSTUP

BŘEZEN 2022

PŘEKLAD KVĚTEN 2024

Tiráž

Březen 2022

Překlad: květen 2024

‘Akční plán pro diamantový otevřený přístup’

DOI: 10.5281/zenodo.12628178

Původní dokument: ‘Action Plan for Diamond Open Access’

DOI: 10.5281/zenodo.6282402

Autoři:

Zoé Ancion (French National Research Agency)

Lidia Borrell-Damián (Science Europe)

Pierre Mounier (OPERAS)

Johan Rooryck (cOAlition S)

Bregt Saenen (Science Europe)

Překlad: Martina Dvořáková (Masarykova univerzita)

Poděkování: Autoři děkují za zpětnou vazbu účastníkům workshopu o diamantovém otevřeném přístupu, který se konal 2. února 2022 online, a členům pracovní skupiny Science Europe pro otevřenou vědu.

Editoři: Johan Rooryck (cOAlition S), Iwan Groeneveld

(Science Europe)

Grafické řešení: Iwan Groeneveld (Science Europe), Laetitia Martin

Dílo je šířeno pod licencí Creative Commons Uvedte původ 4.0 Mezinárodní (Creative Commons Attribution 4.0 International License), která umožňuje neomezené použití, šíření a úpravy prostřednictvím jakéhokoli média v jakémkoli formátu pro jakýkoliv účel za předpokladu, že jsou uvedeni původní autoři a odkaz na původní dílo, s výjimkou log a jakéhokoli dalšího obsahu, který je označen zvláštním oznámením o autorských právech. Přesné znění licence je dostupné na stránce creativecommons.org/licenses/by/4.0/ nebo na základě žádosti zaslané na adresu Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

Úvod

Akční plán pro diamantový otevřený přístup obsahuje soubor doporučení, která jsou nezbytná pro další rozvoj a rozšíření udržitelného, komunitou řízeného systému vědecké komunikace. Takový systém předpokládá vzájemnou spolupráci časopisů a platforem publikujících v režimu diamantového otevřeného přístupu založenou na sdílených pravidlech, zásadách a standardech kvality, zároveň však s respektem ke kulturní, jazykové a oborové rozmanitosti, která představuje hlavní výhodu tohoto sektoru vědecké komunikace. Akční plán přináší výhody pro vědecké pracovníky, editory i výzkumné instituce.

„Diamantový“ otevřený přístup označuje model vědeckého publikování, kdy časopisy a platformy nevybírají poplatky ani od autorů, ani od čtenářů. Časopisy s diamantovým otevřeným přístupem jsou řízené komunitou a vlastněné a vedené akademickými pracovníky. Protože tyto časopisy a platformy zpravidla využívají spíše specificky zaměřené menší vědecké skupiny z různorodého jazykového a kulturního prostředí, jsou ztělesněním konceptu bibliodiverzity. Z uvedených důvodů jsou časopisy a platformy s diamantovým otevřeným přístupem ze své podstaty spravedlivé.

Přelomová studie s názvem „[Open Access Diamond Journals Study](#)“ (OADJS) odhalila, jak rozsáhlý a široce zaměřený tento publikační ekosystém ve skutečnosti je. Odhaduje se (údaje z roku 2021), že na světě vychází 17 až 29 tisíc časopisů s diamantovým otevřeným přístupem, které tvoří významnou součást celosvětové vědecké komunikace, neboť publikují 8 až 9 % z celkového počtu článků a 45 % z publikací s otevřeným přístupem.

I přes tuto zjevnou sílu brzdí další rozvoj diamantového otevřeného přístupu množství komplikací, které souvisejí s technickými aspekty, s managementem časopisů a platformy a s jejich viditelností a udržitelností. Skutečná podpora této oblasti vědecké komunikace bude vyžadovat hlubší dialog a zapojení vědců, grantových agentur, výzkumných institucí, univerzitních knihoven, akademických nakladatelství, fakult, kateder, výzkumných ústavů, vědeckých společností, ministerstev a poskytovatelů služeb.

Cílem tohoto akčního plánu je podstatně zvýšit schopnost časopisů s diamantovým otevřeným přístupem nabízet inovativní, validní, spolehlivé a dostupné publikační služby. V návaznosti na doporučení formulovaná v rámci OADJS se tento akční plán zaměřuje na čtyři základní předpoklady dalšího rozvoje diamantového otevřeného přístupu: efektivitu, standardy kvality, rozvoj kompetencí a udržitelnost.

1. Efektivita

Diamantový otevřený přístup je v současné době reprezentován nesourodým souborem relativně izolovaných časopisů a platforem. Všechny by přitom mohly těžit ze vzájemného sdílení zdrojů. Tento akční plán navrhuje následující opatření ke zvýšení efektivity a úspor z rozsahu:

- ▶ Flexibilně sladit standardy kvality, posílit udržitelnost a důvěru všech zúčastněných stran prostřednictvím podpory sdílení infrastruktur, standardů, politik, postupů a finančních toků za současného respektování kulturních rozdílů a různých požadavků jednotlivých oborů.
- ▶ Zvýšit dostupnost, interoperabilitu a efektivitu technických služeb a funkcí pro časopisy a platformy s diamantovým otevřeným přístupem. Zvláštní pozornost je třeba věnovat sladění a interoperabilitě systémů pro přijímání rukopisů, publikačních platforem a metadat.
- ▶ Vytvářet synergie mezi diamantovými časopisy a platformami, které působí ve stejném oboru, ve stejné geografické oblasti, nebo publikují stejným jazykem, prostřednictvím sítě stávajících organizací, skupin a společností s cílem zkvalitnit služby poskytované vědcům a čtenářům obecně.

2. Standardy kvality

Časopisy a platformy s diamantovým otevřeným přístupem mají v důsledku své historické, kulturní a oborové rozmanitosti různé postupy pro zajištění standardů kvality. Aby se podařilo zvýšit a flexibilně sladit kvalitu celého ekosystému, navrhuje tento akční plán provést následující kroky:

- ▶ Flexibilně sladit stávající standardy a osvědčené postupy pro publikování s otevřeným přístupem, které již dříve vyvinuly různé organizace (mimo jiné OASPA, DOAJ, COAR, COPE, SPE a EASE). Na tomto procesu se budou podílet zástupci diamantových časopisů a výsledkem bude ustanovení mezinárodního rámce pro diamantové publikování.
- ▶ Specifikovat standardy kvality pro sedm základních složek vědeckého publikování a zjistit míru jejich sladění napříč ekosystémem diamantového otevřeného přístupu:
 1. Financování a obchodní modely
 2. Efektivita služeb a zajištění kvality
 3. Redakční řízení a vědecká integrita
 4. Právní vlastnictví, poslání a management
 5. Komunikace a marketing
 6. Diverzita, rovnost a inkluze (*Diversity, Equity and Inclusion, DEI*) včetně vícejazyčnosti a rovnosti žen a mužů
 7. Míra otevřenosti a dodržování zásad a postupů otevřené vědy
- ▶ Vyvinout nástroj pro sebehodnocení, který by vyhodnocoval standardy kvality diamantových časopisů, a napomáhal tak postupnému dosahování mezinárodního rámce pro diamantové publikování.

3. Rozvoj kompetencí

Časopisy a platformy s diamantovým otevřeným přístupem se vyznačují různou úrovní redakčních a manažerských kompetencí. Za účelem jejich rozvoje navrhuje tento akční plán provést postupně následující kroky:

- ▶ Rozvíjet kompetence skrze vytvoření souboru nástrojů pro diamantové vědecké publikování. Ten zahrnuje vzdělávací materiály pro editory a poskytovatele služeb v rámci diamantového otevřeného přístupu, standardy kvality pro časopisy, pokyny pro autory a recenzenty a návody dostupné prostřednictvím společného přístupového bodu (*Common Access Point*).
- ▶ Zapojit všechny aktéry diamantového otevřeného přístupu – vědce, grantové agentury, výzkumné instituce, univerzitní knihovny a nakladatele, fakulty, katedry, výzkumné ústavy, vědecké společnosti, ministerstva – a vysvětlovat jim jejich význam a roli v rámci ekosystému diamantového otevřeného přístupu.
- ▶ Oslovovat vědce pomocí cílené komunikační strategie a informovat je o publikování v režimu diamantového otevřeného přístupu.
- ▶ Do 30 měsíců vybudovat specializované neziskové Kompetenční centrum pro diamantové publikování (*Capacity Centre for Diamond Publishing, CCDP*), které bude oprávněným časopisům a jejich editorům poskytovat technické, finanční a vzdělávací služby a zdroje na různých úrovních. Řízení CCDP bude transparentní a bude reprezentovat všechny zainteresované komunity, přičemž bude náležitě zohledněna decentralizovaná a různorodá podstata diamantového ekosystému.

4. Udržitelnost

Přestože jsou časopisy a platformy s diamantovým otevřeným přístupem vlastněny a řízeny vědci, jejich právní status ani systém řízení mnohdy není jednoznačně specifikovaný. Zdroje jejich příjmů navíc často představuje kombinace věcného plnění, finančních příspěvků od různých institucí a časově omezených grantů, v různém poměru. Pro zvýšení udržitelnosti ekosystému publikování s diamantovým otevřeným přístupem navrhuje tento akční plán následující opatření:

- ▶ Vytvořit rámec pro zajištění právního uznání a ochrany vlastnictví a řízení diamantových časopisů a platforem s cílem zaručit udržitelnost komunitou řízené vědecké práce.
- ▶ Snažit se získat přehled o nákladech na diamantový otevřený přístup a podporovat odpovědnou a transparentní praxi v oblasti finančního řízení s cílem informovat manažery časopisů, instituce a donátory o příjmech, výdajích a o finanční udržitelnosti. Tyto zásady budou muset dodržovat všichni poskytovatelé služeb.
- ▶ Podporovat rovnoměrnější rozdělení finanční podpory mezi různé druhy vědeckého publikování s otevřeným přístupem, stejně jako lepší a transparentnější monitorování a rozdělování dostupných finančních prostředků.

- ▶ Usilovat o to, aby veškeré provozní náklady na vydávání diamantových časopisů financovala síť institucí: grantové agentury, výzkumné instituce, univerzitní knihovny a nakladatelství, fakulty, katedry, výzkumné ústavy, vědecké společnosti a vládní orgány.
- ▶ Vytvořit koordinovaný mechanismus financování, který bude tyto finance z různých zdrojů zprostředkovávat diamantovým časopisům, infrastrukturám a Kompetenčnímu centru pro diamantové publikování popsánému v bodě 3.

O Akčním plánu

Akční plán připravily organizace ANR, cOAlition S, OPERAS a Science Europe. Projednávali ho členové pracovní skupiny Science Europe pro otevřenou vědu a také odborníci z celého světa v rámci workshopu o diamantovém otevřeném přístupu, který se konal 2. února 2022 online. Jejich připomínky vedly k mnoha vylepšením. Workshop společně pořádaly organizace Science Europe, cOAlition S, OPERAS a ANR. Byl financován francouzským ministerstvem pro vysoké školství, výzkum a inovace v rámci příprav na evropskou konferenci o otevřené vědě (*Open Science European Conference, OSEC*), pořádanou v Paříži v souvislosti s francouzským předsednictvím Radě Evropské unie.

Jednotlivé body akčního plánu budou zpočátku rozvíjeny v rámci projektu Horizon Europe „*Developing Institutional Open Access Publishing Models to Advance Scholarly Communication*“ (DIAMAS; 2022–2025) s tím, že jeho dlouhodobou realizaci postupně převezme komunita kolem diamantového otevřeného přístupu. Infrastruktura pro vědecké publikování, která je spravedlivá, řízená komunitou a vedená a vlastněná akademickou obcí, umožní celosvětové vědecké komunitě převzít kontrolu nad systémem vědecké komunikace ku prospěchu vědy jako takové.

